

STADENS FÖRVALTNING, RÄTTSSKIPNING OCH SISTA RÅDSTUGA 1300–1916

Utdrag ur Roslagsstaden Östhammar 1368–1968, Jubileumskronika. Skriven av häradshövding Fritjof Sjögren till stadens 600 års jubileum:

De svenska städerna sträcka sina anor tillbaka till forntiden. I början var de små och obetydliga samhällen. Från slutet av 1100-talet fick de genom tyskt inflytande ett kraftigt uppsving. Städerna kom att utgöra särskilda förvaltningsenheter. Från början utgjorde stadens styrelse av en konungens fogde. Denne fick så småningom vid sin sida borgmästare och rådmän, som valdes för en tid av tre år. I vissa städer bestod man sig med icke mindre än sex borgmästare, av vilka två skulle tjänstgöra för varje år. Rådmännens antal kunde uppgå till trettio. Såväl borgmästare som rådmän var från början oavlönade. Av borgmästare och rådmän skulle på 1300- och 1400-talen hälften vara tyskar – här spårar man återigen det starka tyska inflytandet. På 1600-talet förstärktes stadsstyrelsen genom en rådgivande institution, benämnd borgerskapets äldste. I Östhammar bestod borgerskapets äldste av 12 borgare, av vilka hälften valdes av "fiskerskapet" och andra hälften av hantverkarna.

Åtminstone "fiskerskapet" synes ha varit ett nackstyvt släkte. Det berättas att de, när de en sommar drog ut på fiske i havsbandet, uppvaktade magistraten med en skrivelse av följande innehåll: "Vi fiskerskap förbjuder magistraten att i vår frånvaro något bestämma och avgöra. Det är vi som här regera. Det är vår kyrka, vårt rådhus och vår spöpåle också".

Den dömande verksamheten handhades av rådhusrätten, som bestod av borgmästare

och rådmän, och samma personer tjänstgjorde som magistrat, som var den administrativa myndigheten. Det var under 1600-talet man började göra skillnad mellan rådhusrättens dömande och magistratens förvaltande funktioner. Vid samma tid upphörde stadens fogde att delta i rådhusrättens och magistratens arbete. Östhammars siste borgmästare Johan Wahlund, som tillika var borgmästare i Öregrund, avled 1919. Från och med 1920 är staden i judiciellt hänseende införlivad med Norra Roslags domsaga.

Beslutande organ i ekonomiska angelägenheter var allmänna rådstugan, en motsvarighet till kommunalstämman på landet.

På hösten 1916 inlämnades till magistraten en av ett 30-tal stadsbor undertecknad skrivelse, vari hemställdes, att staden måste åt en stadsfullmäktigeförsamling överlåta sin beslutanderätt. I skrivelsen framhölls, att "Östhammar numera bland rikets städer står ensam kvar med förvaltande allmän rådstuga, en institution som 1862 års stora kommunala lagreform näppeligen avsåg behålla längre än till dess respektive stadssamhällen kunde uppvisa nödigt antal personer, lämpliga att i egenskap av fullmäktige företräda sina medborgare". Tydligt lyckades man finna "nödigt antal personer", som befundes lämpliga, och redan den 1 november samma år beslöts på allmän rådstuga, att stadsfullmäktige skulle övertaga den allmänna rådstugans beslutanderätt. Fyra personer röstade märkligt nog mot förslaget.

Rådstuga den 22 december 1916

I centrum borgmästare Johan Wahlund till höger vid bordet rådman Reinhold Sundberg till vänster rådman Johan Gustaf Carlsson bredvid honom rådman Mathias Lundqvist övriga stående representerar de med rösträtt

Vid tidpunkten för valet lämnade de som var röstberättigade in 224 valsedlar som representerade 2296 röster. En person kunde ha flera röster eftersom antalet var baserat på inkomst. ”Det är skam, det är fläck på Sveriges baner, att medborgarrätt heter pengar.” Så ljöd slagordet från liberalen och nobelpristagaren Verner von Heidenstam år 1900, innan systemet senare ändrades till en man - en röst.

1916 fördelades rösterna på tre partier i Östhammar:

Stadsfullmäktigepartiet: 1068 röster

1:a namn fabrikör Mattias Karlsson
 2:a J André
 3:e R Hagberg
 4:e skraddare A Svensson
 5:e predikant O Nilsson

Det moderata partiet: 846 röster

1:a veterinär O Beronius
 2:a Per Mattson
 3:e kronolänsman H V Nyman
 4:e Emil A Sjulander

Arbetare och Gårdsägare: 382 röster

Enda namn: C M Carlsson (partiets grundläggare)
 Stadens förvaltning övergår alltså till stadsfullmäktige, vilket motsvaras av kommunfullmäktige i dag.

Kyrkliga seder och bruk

Märkligt är att, ehuru Östhammar förlänats stadsrättigheter redan 1368, staden icke kommit att utgöra eget pastorat, d.v.s. haft en egen kyrkoherde, även om framställningar härom gjorts. Ja, Östhammar bildade från början icke ens egen församling utan tillhörde i flera hundra år Börstils församling. Först 1675 kunde stadens kyrka invigas, och sedan 1730 har staden haft egen komminister. Nyheten har alltid haft ett särskilt behag, och det visade sig att Östhammars nya kyrka och måhända även nya präst utövade en så stor dragningskraft på Börstilsborna, att deras kyrka kom att stå nästan tom. Efter en framställning från kyrkoherden i Börstil nödgades landshövdingen ”åtvarna vederbörande, det de hålla sig till sin egen kyrka förekommande av oreda och förargelse”.

Staden hade visserligen fått egen kyrka men saknade länge egen begravningsplats, varför begravningsarna ägde rum i Börstil. Först 1737 erhöll Östhammar rättighet att använda egen begravningsplats.

Kyrkans angelägenheter handhades av kyrkorådet med kyrkoherden i Börstil som ordförande. Först och främst ålåg det kyrkorådet att sköta kyrkans ekonomiska angelägenheter. Vidare hade rådet att anställa kyrkans ”betjante” och utfärda instruktioner för dessa. Till kyrkorådets uppgifter hörde också att vaka över allmän sedlighet och ordning, att tillse att gudstjänsterna ordentligt besöktes och att ingen alltför länge avhöll sig från nattvarden. Kyrkorådet skulle också tillse att barnen erhöll skolundervisning.

Enligt en instruktion för kyrkovaktaren av år 1775 skulle denne ”ständigt gå på gången under predikan men utan att bära spö med sig, emedan det ansågs i en kristlig församling mindre anständigt; giva noga akt på dem, som göra en vana av kyrkosömn, samt dem efter gudstjänsten för prästen angiva, vilken efter varningsgrader enligt kyrkolagen bör med dem förfara”. Vissa kyrkovaktare synes ha gått väl långt i sitt nit att bekämpa den alltmer tilltagande kyrkosömnen. Sålunda heter det i ett kyrkorådsprotokoll från 1787: ”Slutligen anmälde prostén, att herr stadsfiskalen skriftligen och andra personer muntligen anfört klagomål mot kyrkovaktaren, bland annat därför att han en söndag med en, från annan person tagen käpp under predikan i huvudet slagit någon, som sovit, så hårt att hela församlingen därigenom blivit förargad; samt att han flera resor brukat en oanständig hårdhet att uppväcka de sovande, såsom att fatta dem i huvudet och i näsan och vrida den omkring så, att de därigenom blivit både förolämpade och förargade, varjämte mycken annan plumphet av honom förövas”.

Kyrkovaktaren erkände i stort sett vad som lades honom till last och medgav att han gått väl långt i sitt nit emot dem ”som med kyrkosömn förargelse åstadkomma”, varefter han gjorde avbön och lovade bot och bättring. Kyrkorådet nöjde sig med att ”av ömhet” tilldela honom en ”allvarsam” varning.

Ett synnerligen delikat uppdrag ålåg också kyrkorådet, nämligen att verkställa bänkindelningen i kyrkan. Det gällde att noga överväga och tillse att varje församlingsbo fick den bänkplats som han eller hon på grund av sin ställning i samhället kunde vara berättigad till. Rätt man eller rätt kvinna på rätt plats, för att använda ett modernt talesätt. Man kan förmoda att denna grannliga uppgift förorsakade kyrkorådets ledamöter mången sömnlös natt. Och komplikationer uteblevo förvisso icke. 1781 hade kyrkorådet tilldelat en ryttmästare, som ägde gård och grund i staden, bänkrum i första bänken på manfolkssidan

tillsammans med borgmästaren, vilket i högsta grad upprörde den senare, ”Ädel och Högakad” som han titulerades. Borgmästaren besvärade sig hos kyrkorådet och anförde, att ”det i andra städer vore övligt, att Borgmästaren allena till det rummet i kyrkan anses berättigad”. Efter att ha tagit saken under noggrant övervägande ”befanns kyrkorådet villigt att göra Herr Borgmästare det äskade nöjet och honom samma bänk allena tilldela”.

Borgmästaren och ryttmästaren synes emellertid så småningom ha fått rum i samma bänk, vilket framgår av en ny bänkindelning, som företogs fyra år senare.

Fritjof Sjögren

Social omvårdnad

Bortsett från några kortare perioder av ekonomiskt uppsving synes Östhammars befolkning under äldre tider ha levt under torftiga förhållanden. Så sent som 1852 framhåller magistraten i en skrivelse till konungens befallningshavande hurusom den alltmer tilltagande fattigdomen gjorde att skattebördorna, särskilt de kommunala, vore dryga och kännbara.

De fattiga och andra, som hamnat på livets skuggsida, hade svårt i den tidens samhälle. Deras röst var svag, och de styrande hade svårt att uppfatta den. Kanske ville de styrande många gånger inte heller höra eller se. Förhållandena i Östhammar var dock varken bättre eller sämre än på andra håll i landet.

Fattigvården ålåg kyrkorådet. Någon gång behandlades ärenden rörande fattigvården på allmän rådstuga. Fattigkassans räkenskaper finns bevarade från 1773. Vid de stora helgerna utdelades från fattigkassan understöd, men beloppen var i regel obetydliga. Kassans medel förslog heller inte långt. I ömmande fall tillgreps man den s.k. allmoseboken. 1808 beslöts, att ”en bok skulle inrättas, uti vilken kyrkorådet låter införa deras namn, som anses vara i stånd att till avlidne klockaren Gåses änkas livsbärgning bidra, varefter samma bok skall cirkulera efter den påskrivna turlistan. Den som om aftonen får sig boken tillsänd, bliver ovedersägligen skyldig att nästa dag sända nödtorftig mat efter vars och ens belägenhet till bemälda allmosehjon”. Därefter skulle boken vandra vidare till nästa namn på turlistan. Kyrkorådet uttryckte en förmodan att ingen skulle vara så hårdhärtad och så glömma sin plikt som kristen, att han skulle undandraga sig en hjälpsam hand mot den nödlidande. För säkerhets skull stadgades ett vite av 16 shilling B:co för den som till äventyrs kunde handla emot kyrkorådets fromma förmodan.

Fattigkassans inkomster utgjordes av frivilliga insamlingar vid bröllop och begravningar, av andelar från av rådhusrätten utdömda böter samt av en viss procent av varje boupptecknings behållning. 1846 antecknades i ett protokoll, att en namngiven slaktare ej kunde beviljas något bidrag från fattigkassan. Han fick istället tillstånd ”att inom staden gå och tigga”. Tillstånd att bedriva tiggeri förekom icke bara i Östhammar utan var vanligt i hela riket. På 1600-talet utfärdade prästerna s.k. tiggarpass, ett slags rekommendationsbrev för tiggare.

Först genom 1847 års fattigvårdsförordning kom en mera fullständig reglering till stånd. Men fortfarande lämnade den sociala omvården mycket övrigt att önska. Med stöd av den nya förordningen valdes en fattigvårdsstyrelse, som fick övertaga fattigkassans räkenskaper och handlingar. 1850 enades man om att i Nordanvikskvarteret uppföra ett nytt fattighus. Man var

även inne på tanken att inrätta en utspisningslokal för de fattiga men återgick snart till den gamla ordningen att familjerna i tur och ordning skulle för varje dag lämna mat till understödstiggare.

I detta sammanhang kan nämnas att så sent som på 1910-talet fattiga gymnasister i Göteborg fingo åtnjuta s.k. matdagar hos godhjärtade göteborgsfamiljer.

Med sjukvården var det länge klen beställt i landet. Först 1744 inrättades den första provinsialläkarbefattningen, och 1762 öppnades det första landsortslasarettet i Växjö. Östhammar fick sin första läkare 1848, då doktor J. F. Hallman blev stadsläkare. Han blev även i ekonomiskt avseende en stadens välgörare. I sitt testamente förordnade han, att hans kvarlåtenskap, som uppgick till 24 000 kronor, skulle användas till något ”nyttigt ändamål för Östhammars samhälle”. 1862 fick staden och den kringliggande orten sin första provinsialläkare. Apotekare har funnits i Östhammar sedan 1778.

Ett märkesår i den svenska sjukvårdens historia var 1864, då landstingen tillkom, i vars hägn sjukvårdsväsendet alltmer kom att utvecklas. Redan samma år beslöt Stockholms läns landsting att uppföra ett lasarett i Östhammar med länets norra del som upptagningsområde. Lasarettet uppfördes på Stångörn i närheten av hamnen. Så småningom blev det ursprungliga lasarettets lokaler otillräckliga, och 1915 uppfördes den nuvarande lasarettbyggnaden i naturskön roslagsmiljö. (Anm: Lasarettet låg där vårdcentralen ligger i våra dagar.)

Fritjof Sjögren

Fattiglapp eller Fattigplåt

Det var kyrkorådet eller vid sockenstämman man hanterade de ärenden som gällde församlingsmedlemmar som behövde hjälp med sin försörjning.

För Östhammars församling fanns en fattigkassa som fylldes på ex. vid bröllop och begravning då medel avsattes för de mest behövande.

Tiggeri beviljades som ett sätt att försöka få sin försörjning.

På landsbygden var det mer vanligt att understödstagarna uppbar understöd i natura och som då tilldelades en fattig plåt eller Fattiglapp med namn och hemvist på understödstagaren.

Denna kunde begära hos bönderna att få mat och stanna ett eller hos mer bemedlade bönder få stanna flera dagar.

För Östhammars stad infördes 1847 en ordning med fattigvårdsstyrelse enligt en då utgiven förordning. En fattigstuga inköptes där folk med behov av stöd kunde få bo och försörjas. Dessa ärenden behandlades och beslutades av Fattigvårdsstyrelsen.

Karl-Fredrik Ingemarsson

Östhammars Tidning kom ut med 2 provnummer under december 1886. Den 7 januari kom den första tidningen ut. I redaktörens introduktion till ÖT kunde bland annat läsas:

Östhammars Tidning tänker icke att syssla mycket med de stora politiska och religiösa frågorna, utan lämnar dessa angelägenheter åt de större tidningsorganen. Men om tidningen någon gång skulle få anledning att yttra sig i dessa frågor, så skola vi visa, att vi önska sanning och rätt i alla förhållanden, att äro motståndare till all själftagen rätt, och att vi skola motarbeta allt slags förtryck och förföljelse vare sig de utöfvas med maktens eller försmädelsens vapen. Men vi vilja alls icke vara med om sådant, som innebär en lagstridig, brådstörtad och besinningslös utveckling, och vi skola icke blifva beundrare af dem, som sätta sin ära i att hafva glömt det viktigaste för samhällets bestånd och den enskildes sanna lycka: Gudsfruktan och fosterlandskärlek.

Östhammars Tidning skall gärna offentliggöra alla insända artiklar, som hålla sig inom gränserna det anständiga. Ty att den sakkunnige och intresserade rörande någon viss fråga i tidningen meddelar sina tankar och råd, måste i hög grad befrämja det allmännas väl.

Östhammars Tidning säger en gång för alla ifrån, att intet onyttigt prat eller sqvaller kommer att mottagas till offentliggörande.

Östhammars Tidning skall icke bli tråkig för det; ty det går bestämdt för sig att ha roligt utan att vara elak.

Östhammars Tidning skall beflita sig om en god underhållande följetong.

Östhammars Tidning kom ut med 1 nummer i veckan de första åren. Under 1940–60 talet 3 gånger i veckan. 1905 var antalet prenumeranter 4250 personer. I många år var ÖT den största landsortstidning norr om Stockholm. 1905 kostade en helårsprenumerations 2 kronor och lösnnummerpriset var 5 öre. UNT köpte upp ÖT och den lades ner i slutet på 60-talet.

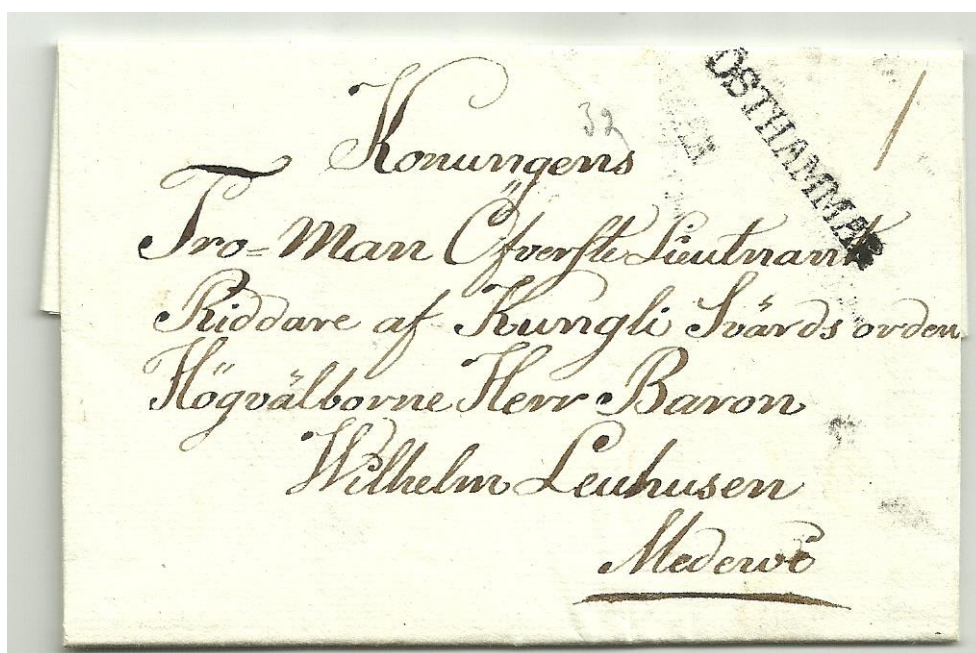
Östhammars Tidning ca 1960, till vänster Göran Andersson och mitt i bilden Elof Svens.

Hembygdsföreningen arbetar sedan 2015 med att fotografera av /digitalisera tidningen. Hittills är åren 1887–1898, 1902, 1905, 1915, 1940, 1945, 1950, 1955 och 1960–1965 klara, dvs 25 år av de 80 år. Under 2018 kan de digitaliserade tidningarna förhoppningsvis bli åtkomliga för allmänheten på biblioteket.

Östhammars första poststämpel

Östhammars postcontoir tillhörde tillsammans med Öregrund några av de tidigaste postkontoren i landet. De är kända i posttaxorna redan 1646. Postturerna vid den här tiden var av naturliga skäl glesa. I början av 1800-talet hade Östhammar endast en avgående tur och en ankommande tur med post i veckan och den gick över Uppsala. På 1860-talet utökades det till två turer i veckan och då via Uppsala och Norrtälje. I och med järnvägens utbyggnad till Harg under 1870-talet och den tilltagande ångbåtstrafiken under samma årtionde förbättrades kommunikationen per post avsevärt.

Sverige införde tidigt postala ortsstämplat. Stockholm fick redan 1708 den första enradiga poststämplat. Norrköping och Gefle fick sina stämplat i slutet av 1700-talet och Grisslehamn, som var en betydande ort för transitpost utanför Sveriges gräns, fick egen stämpel 1816. År 1819 beslutades att alla dåvarande postkontor, drygt 110 stycken, skulle utrustas med en enradig ortsstämpel bl.a. Östhammar.

Ovanstående brev adresserat till Baron Wilhelm Leubusen är skrivet 1826 och poststämplat med den enradiga Östhammarsstämplat. Postmästaren vid den här tiden var Erik Julius Gezelius. Han innehar även tjänsten som borgmästare, är tullinspektör och riksdagsman vid urtima riksdagen! Erik Julius avlider efter en tids sjukdom år 1834 och efterträds då av sin mer namnkunnige broder Johan Wilhelm Gezelius på postmästartjänsten. Även han väljs till borgmästare och 1835 tillträder han även borgmästartjänsten i Öregrund. Avtrycken från Östhammars rakstämpel är mycket ovanliga, endast 5 brev är kända och av dem är 2 återbördade och finns i Östhammar.

År 1830 byttes alla rakstämplat ut och ersattes av en cirkelstämpel som förutom ortsnamnet även innehöll komplett datum som talade om när försändelsen tagits emot och behandlats av postmästaren.

År 1855 när de första frimärkena gavs ut blev poststämplatns uppgift också att makulera och på så vis förhindra återanvändandet av förbrukat porto men det är en annan historia.....

1879 Feltrycket 20/tretio

Det av filatelister mest eftersökta frimärket är nog 20 öre ringtypsmärke som trycktes 1879 på Jacob Bagges tryckeri i Stockholm. Tryckningen skedde i december detta år och frimärket trycktes i ark om 100 exemplar. Man levererade de nytryckta frimärkena till frimärks-förrådet under januari månad och de levererades sedan efter behov ut till postkontoren samma månad. Emellertid rapporterade förvaltaren av Generalpoststyrelsens frimärksförråd C.G. Ell den 5.2.1880 att på 5818 nylevererade 100-ark av 20-öresfrimärket fanns det *ett feltryckt märke* på varje ark där valören var ”med bokstäfver angifven till 30 öre”. Felet tillkom genom att en kliché till ett 30-öresfrimärke med borttagna och utbytta siffror kom till användning i stället för en skadad 20-öreskliché och av misstag glömde man skära bort ringen runt siffrorna med den felaktiga texten.

1583 felaktiga ark hade skickats ut till behövande postkontor innan felet upptäcktes. 613 ark av det felaktiga frimärket återsändes efter anmaning till frimärksförrådet där de förstördes, men den högre matematiken säger att 970 ark av det ”defekta” märket kom ut på marknaden, dvs 970 feltryckta märken.

Postmästare Johan Gustaf Lindegren i Östhammar hade slut eller var i alla fall i behov av flera 20-öres märken och gjorde därför en beställning till frimärksförrådet efter ett eller flera ark runt årsskiftet 1879/80. Han fick arken före januaris utgång och startade försäljningen ovetandes feltrycket då man ännu inte upptäckt felet på frimärksförrådet och rapporterat ut till postkontoren. Lindegren hade fått sig minst ett ark med ”feltrycket” och det defekta märket sålde han och makulerade med Östhammars skaftstämpel den 30.1.1880, dvs 1 vecka innan felet upptäcktes på frimärksförrådet. Man kan undra om Lindegren inte upptäckte avvikelserna på märket eller om han såg mellan fingrarna och lät det passera. Troligast är att han inte upptäckte felet då posttjänstemännen vid den här tiden i de flesta fall var mycket uppmärksamma och nitiska.

Hur många av feltrycket existerar idag? Ca 10% vilket betyder mindre än 100 exemplar. Som kurios kan nämnas att det finns ett brev med ett sammanhängande par, där det ena märket är feltryckt som skickades 1880 till en svensk sjöman som angjorde Danska Västindien. Det kuvertet är en av svensk filatelis största brevariteter.

Fil. Dr. Helena Obermüller Wilén
Gölgatan 23
S-11646 STOCKHOLM, Sweden
SFF, SSPD, BPP
Tel. 08-641 09 11, Fax. 08-643 22 3

Attest (Certifikat) N:o 980108-5

Beskrivning: Sverige 1877: Ringtyp. Feltrycket 20/TRETIO, perf. 13 på brevstycke.

Färg: Hög orangeröd
Papperstjocklek: ----
Facit nr: 33 c v. I
Centrering: Medelgod centrering (3)
Stämpel: ÖSTHAMMAR 30.1 1880 (3)

Bedömning: Brevstycket, märket och stämpeln är äkta och sammanhörande.

Defekter: En kort tand i nedre marginalen.
Reparationer: Inga.
Utseende: Ett mycket intressant objekt. De flesta 20/TRETIO sitter på postanvisningsklipp. Märken på brevklipp är mycket ovanligt.

Kval. enl. SFF's normer: Mycket gott objekt
3, 3, 3

Attestutfärdaren friskriver sig från all ansvarsskyldighet för skada som kan uppkomma genom eventuell felaktighet i attestens innehåll. I sådant fall återgår dock för attesten erlagd betalning.

Stockholm den 98-01-20

Helena Obermüller Wilén

Butikshandel

Nedanstående artikel om "Butikshandel" är en del i Rickard Brobergs "Folkminnen från Östhammar" (159 sidor), 1942. Rickard samlade ihop ett antal artiklar skriva av personer i Östhammar. Artikeln om Butikshandel är skriven av Tor Schram, handlare och grundare av Frösåkers Hembygdsförening.

Det fanns fyra affärer i Östhammar längst tillbaka som jag minns. De vore alla diverseaffärer och förde huvudsakligen specerier. Men i början på 1880-talet föreslog en av dessa affärsmän, som hette H.M. Jansson, att de skulle dela upp olika varuslag mellan sig. Det gick de andra med på, och så enades de om att specialisera sig. Genom denna överenskommelse kom i fortsättningen tre affärer, nämligen Lundkvists, C. Petterssons och M. Törnkvists – tidigare A. Söderlunds affär -, att föra specerier, varjämte de förbehöllo sig glas, poslin samt garner. En affär, Reinhold Sundbergs, fick manufaktur och korta varor. Den femte affären, som ägdes av H.M. Jansson, som kommit upp med förslaget om specialisering, blev järnhandel, och han fick rätt så god avsättning under den närmaste tiden efter specialiseringen, därför att jordbrukarna just vid den tiden började förbättra sina metoder och behövde nya redskap av olika slag. Denna ordning höll sig ganska länge, innan de fick konkurrenter. Till följd av denna överenskommelse föres här i stan garn ännu i dag av speceriaffärerna. Vi föra sålunda inte garn, fast vi har manufakturaffär. Folk från andra håll blir därför förvånade, när de komma in i affären och vilja köpa garn och vi säga, att vi inte föra det utan hänvisa dem till specerierna.

Affärstid

Affärerna öppnades förr klockan 7 på morgonen om sommaren och hölles öppna till klockan 9 på kvällen. Vintertid var affärstiden något kortare. Då hölles affärerna öppna från klockan 8 på morgonen till klockan 8 på kvällen.

Butikerna samlingsplats

Vintertiden vore butikerna ofta samlingsplatser för folk, som kommo samman dit för att få sitta och prata. Mest var det yngre sjömän, som seglade under sommaren men på vintern vore hemma. De brukade sitta i butikeerna och tala om sina färder och berätta allehanda historier, och då kom det en hel del folk och satt och hörde på. Det var en förströelse på den tiden, då nöjena vore få och inga tidningar funnos att tillgå. Somliga gick till butiken enbart för att höra på vad som berättades. Detta var vanligt åtminstone i somliga affärer. Törnkvist tillät det icke. Mest höllo de till i Lundkvists butik. Han hade egna fartyg, som han fournerade, och så slog han sig tillsammans med skutskepparna. Dels köpte han ut dem och dels lät han dem många gånger få behålla viss andel, varigenom han hade bättre hållhake på dem. På grund av denna hans rörelse var det alltid mest sjöfolk hos honom.

Varornas expediering

I butiken brukade alltid en silltuna stå invid disken, och en fotogencistern av plåt med en liten, enkel pump att pumpa opp i måtten med hade sin plats utanför disken. Paketerade varor förekomma ej. Socker och kaffe t.ex. vägdes alltid upp åt kunden. Särskilt kaffe fick man ej expedierat i påsar, utan det fick man uppvägt i strutar av brunt omslagspapper. Jag minns, att man fick bära den där struten mycket försiktigt, så att den ej gick opp, när man som barn skickades att köpa kaffe. Sockret var vanligen toppsocker, som fick slås av toppen och vägas, om man skulle ha ett kilo eller så. Bönderna köpte vanligen en hel topp, som fick vägas,

varefter priset räknades ut. Bitsocker var mycket sällsynt. Dessutom användes strutar vid expediering av kryddor o. dyl. Det var vanligt, att skolbarnen fingo lämna in sina fullskrivna skriv- och räkneböcker i någon affär, och de fingo då litet karameller för dem. Skrivböckerna användes sedan att göra strutar av, mest mindre strutar till kryddor och sådant. I övrigt hämtades varorna gärna i korgar o. dyl., lantborna hade oftast korgar att ta varorna i. Mjöl expedierades i påsar. Det var mest stadsborna, som köpte mjöl, lantborna hade ju gemenligen mjöl själva.

Hyllor

I hyllorna hade man inte mycket, eftersom intet var paketerat. Det som förvarades i dem var glas, porslin, lin och sådant. Vidare var det en hylla för garner. Annars förvarades de flesta varorna i de stora lådorna under hyllorna.

Tobak och snus

Viktiga handelsvaror vore tobak och snus. Särskilt snus var det stor omsättning på. Innanför disken stod en snusfjärding med en träslev i, med vilken handlaren öste direkt i doserna eller en strut, så mycket de begärde av Ljunglöfs ettan eller vad det nu var. Om det var någon från landet, som hade köpt en hel del, så skulle han säkert ha en cigarr, som säkert inte var av bästa märke. En manufakturhandlare, Erik Lundborg, brukade alltid be dem, sedan han bjudit på en sådan cigarr. ”Tänd den, när ni kommit ut!”

Skyltning, belysning, uppvärmning

Skyltningen var enkel och anspråklös. Skyltfönster funnos ej, men man lade ut lite av varje i de vanliga fönstren. Skylten var blott en namnskylt ovanför dörren. På innersidan av dörren satt en liten klocka, som pinglade, när någon kom in. Så var det i vår färgeributik och i järnhandeln, men den fanns inte i alla affärerna. Belysningen utgjordes av fotogenlampor och eldstaden var vanligen en kamin. Värmen var det dock vanligen bra dåligt med. Det fanns även de butiker, som det inte alls eldades i, och i dem var det ganska kallt vintertid.

Varor upphängda under taket

I affärerna hade de alltid en del varor i taket, så som det än i dag ofta förekommer i lanthandelsbodarna. Porslin, bunkar o. dyl. hängde ofta i krokar i taket, så att detta var alldeles fullt därav. I manufaktur-affärerna hade de ett snöre, som löpte ovanför disken i dess längdriktning, och på detta hade de hängt upp schalar, huvuddukar och sådant som de särskilt ville visa.

Uppköp av varor

Uppköp gjordes av resande, och det var bättre förr än nu, ty de resande hade ej så brått som nu utan hade tid att ligga flera dagar i stan. Varorna skickades sedan på båt. Av tyngre saker som mjöl, salt, sill m. m. togs hela vinterbehovet på en gång med en skuta på hösten. Dessa varor lades sedan upp i hamnmagasinet vid sjön, där de större affärerna hade var sitt sådant magasin. Ett par av dessa magasin stå ännu kvar nere vid sjön.

Byteshandel med bönderna

I speceriaffärerna skedde byte på så sätt, att affärerna köpte smör och ägg och gärna fodrade, att bönderna skulle köpa något i stället. Spannmålsuppköpare förekom först på 1880-talet. Den förste var Lundkvist. Han köpte och sålde spannmål och byggde också en ångkvarn i slutet på 80-talet, så han drev denna spannmålshandel mera i stort.

Kredit

Kredit gavs i rätt så stor utsträckning om också inte till stora belopp för varje kund. Detta var dock individuellt för olika köpmän, somliga voro mera släpphänta än andra och beviljade kredit rätt så rundhänt. Men det kunde nog ibland bli stora summor ändå, när en kund hade kredit och skulder i flera affärer. En karl kom en gång till mig och ville ha kredit på varor. Jag svarade honom, att jag inte alls kände honom och att jag därför inte lämna ut varor utan betalning. Det var ingen fara med det, menade han. ”*Jag har skulder i alla affärer här i stan*”, sade han. – ”*Ja, då kan jag inte lämna kredit, om det är på det viset*”, svarade jag. Det skulle vara en rekommendation, ansåg han, att vara så betrodd att han fått bli skyldig överallt.

Prutning

En del familjer här i stan, särskilt tjänstemannafamiljer, hade motböcker med vissa affärer. Där fördes upp vad de köpte, och sedan betalade de vanligen för varje månad. Att det skulle prutas på så gott som allting var ofrånkomligt förr. Det var ett förhållande, som köpmannen fick vara inställd på. Fick inte kunden pruta, så hände det ibland, att han gick sin väg. Jag minns, att en gumma kom in i affären och frågade: ”*Pruta ni hänna?*” I häpenhet över den direkta frågan svarade jag nej. Då gumman hörde det, sade hon: ”*Ja, då får jag väl gå till en annan affär*”, och så gick hon. Särskilt besvärligt med prutandet var det inom vår bransch. Det prutades på allting. Det gick an, då det från fabriken hade åsatts bruttopris med rabatt till återförsäljarna. Det var bättre, ty då kunde man visa kunden priset och hur stor rabatt man hade, så att han själv fick se, att man inte hade någon oskäligen förtjänst på varan. Annars hade väl olika affärsmän olika metoder att möta prutandet med. Vi hade sålunda ett pris uppsatt på varorna och därtill märken, som betydde, att vi kunde slå av så och så mycket. Det slog vi av men inte mera, men även då någon köpte utan att pruta lämnade vi varan till detta lägre pris. Detta system förekom nog inte annat än i min affär. Annars hade de nog bara ett pris utsatt. Somliga prutade mer eller mindre, allt eftersom det föll sig, så att den ena kunden ibland fick betala mer för samma vara än den andra. Så gjorde inte vi. Vi höll samma pris åt alla, ty det blev annars ofrid och undran, om det upptäcktes att det hölls olika priser vid olika tillfällen. Men prutningen var nog inte särskilt svår här. En expedit, som kom hit från Mönsterås, blev förvånad över att man inte var besvärligare med prutningen. Värre var det i hans hemtrakt. Där kunde det hända att kunden gick, då han inte fick nog prutat på priset, och då fick man gå efter honom ut med varan. Hellre fick man göra det än att han fick gå. Gick en kund, så blev expediten utskälld av principalen. På senare tid blev folk här i trakten bättre. Prutandet var nästan som ett mode, som försvann då folk fick bättre insikt i vad varorna var värda.

Expediter

Expediterna hade viss lön samt kost och bostad hos principalen. Gifta expediter förekommo ej. Ej heller ha kvinnliga expediter förekommit förr här i Östhammar inom någon bransch.

Borgmästare i Östhammars Stad

Borgmästare och borgmästareämbetet är mycket gammalt och infördes i Sverige på 1300-talet. Det kom ursprungligen från Tyskland, *Burgermeister*, där utvecklingen av köpstäder redan var i full gång. Under 1300-talet insåg kungen värdet att stimulera att fler städer kom till och därmed utveckla hantverk och handel. Samtidigt kunde då till och från städerna koncentreras varuflöden och som kunde beskattas med tull. Marknader som endast fick hållas av städerna var ett sätt för kungen att kontrollera handeln. Första skriftliga belägget på en borgmästare i Sverige är från Jönköping 1288.

Borgmästaren var ursprungligen folkvald men borgmästaren utsågs efter hand av rådet. Under 1500- och 1600-talet blev det allt vanligare att kungen själv tillsatte borgmästarna, för att få lojala tjänstemän på dessa så viktiga poster. Men efter upprepade klagomål ledde till att man i lag fastslog, att magistraten och borgerskapet hade rätt att föreslå borgmästarkandidater. Enligt 1809 års regeringsform utnämnde Kungl. Maj:t till borgmästare en av de tre som föreslagits av stadens borgerskap.

Med tiden kom borgmästarämbetet att förlora sin karaktär som en av näringsidkande borgare i städerna, och övertogs av juridiskt utbildade personer. Först 1749 kom dock föreskrifter om att borgmästarkandidater med akademiskt betyg skulle styrka sina juristkunskaper. Ända fram till 1830 medgavs dock undantag från bestämmelsen. Idag krävs ingen juridisk examen för att inneha högsta beslutande position.

De borgmästare vi känner till i Östhammar är härledda ur Östhammars rådhusrättsprotokoll och magistratsarkiv samt från de bouppteckningar från 1667 som finns på riksarkivet.

Så vilka som var borgmästare i Östhammar på 13–1500-talet är ej känt, så en fullständig förteckning över staden borgmästare från den äldsta tiden i Östhammar är idag inte möjlig att upprätta. Här noteras i nummerföljd de som sedan förra hälften 1600-talet innehåft tjänsten.

Olov Pedersson omtalas som borgmästare 1633

Anders Olovsson innehade tjänsten 1644

Johan Olovsson omnämns 1646 som borgmästare och avled 1653

Johan Larsson Kuut blev borgmästare 1654 och avled 1658

Hans Persson utnämndes till borgmästare 1659 avled 1682

Barthold Vorgang innehade ämbetet från 1674 till 1676

Johan Philipsson Drabitzius född i Gävle 1636 blev borgmästare 1678 och innehade ämbetet till sin död 1709. Över sin dotter Elsa Johansdotter Drabitzius som avled 1696 finns ett tryckt begravningskväde uppsatt i Frösåkers hembygdsmuseum. Ett av få objekt från tiden före rysshärjningarna 1719.

Gerhard Kempe förklarades den 23 februari 1710 3 av rådet för borgmästare. Utnämningen stadfästes den 3:e oktober samma år i Bender av Carl XII. Kempe blev avsatt från sitt ämbete 1714.

Johan Sporenberg blev borgmästare 1714. Flydde Östhammar i samband med nedbränning av Staden 1719. Utänmnad till tullinspektör i Raumo i Finland 1722. Sporenberg tog med sig stadens handlingar till Rauma som pant för ej betald ersättning som borgmästare.

Johan Linderstedt innehade borgmästartjänsten 1722 till 1726. Var även häradshövding och utnämndes sedermera till assessor i Svea hovrätt.

Elias Grizell var borgmästare från 1726 till 1729 då han blev borgmästare i Vasa i Finland.

Jakob Laneus var hovrättskanslist då han den 8 maj 1729 blev borgmästare. Död 1730.

Erik Drissel var borgmästare 1730 till 1734 då han utnämndes till borgmästare i Norrtälje.

Petter Bergdahl tillträdde borgmästartjänsten 1735.

Samuel Groop född 1726.

Borgmästare i Östhammar 1760. Ledamot av borgarståndet vid riksdagarna 1760-1762 och 1765-1766. Avled 26 februari 1780.

Samuel Groop lämnande ett yttrande i Riksdagen 1762 om stadens ålder för att understryka sin argumentation ” --- som Östhammar i 600 år till kronan erlagt utskylder, Rikens ständer väl finna det bemälda stad väl förtjent och benådats---” Yttrandet kan tolkas att Östhammar varit stad sedan sent 1200 tal.

Johan Mauritz Lange var borgmästare 1781–1799.

Esaias Seuderling, född i Björneborg i Finland 1746 kom till Östhammar som handelsbetjänt 1774 och blev med tiden stadens förnämsta köpman. Rådman 1780, vice borgmästare 1799 och utänmnad till ordinarie borgmästare 14 januari 1800. Esaias Seuderling var dessutom riksdagsman vid riksdagarna 1789 och 1800. Seuderling var en mycket dugligg man och arbetade oförtrutet för stadens förkovran står det i flera krönikor

Erik Julius Gezelius, född 1781 i Vadstena Blev borgmästare i Östhammar 1810 och tillika borgmästare i Öregrund 1823. Avled 1834.

Johan Vilhelm Gezelius, som var född i Vadstena 11 juli 1797. efterträddes av sin broder Erik Julius Utänmnades till borgmästare i Östhammar och Öregrund 1835 och kvarstod i denna tjänst till sin död 25 mars 1874.

Johan Wahlund, född i Nordmark, Värmland 10 sept 1836. Borgmästare i Östhammar och Öregrund från 1876 till sin död 29 januari 1919. Wahlund var dessutom landstingsman och deltog i 24 landsting. I sin tjänsteutövning var Wahlund punktlig och plikttrogen samt var ytterligt mån om att hålla stadens utgifter nere, en tankeställare för dagens styrande.

Han var mycket kyrksam och det sägs att det hörde till sällsyntheterna att hans bänkplats i kyrkan under en högmässa stod tom. Wahlunds förnämsta insats för Östhammars Stad

vidkommande torde vara att han år 1905 lyckades utverka det så kallade stadshemmanets inkorporering med staden.

Johan Wahlund blev stadens sista borgmästare då Östhammar som Öregrund vid hans bortgång avstod från att ha egen rådhusrätt och magistrat.

Båda städerna kommo därför att judiciellt hänseende tillhöra Frösåkers tingslag.

Wahlunds privata arbetsrum

Rådhusalen, Wahlund satt i den höga stolen

Wahlund i sin trädgård, borgmästargården

Johan Wahlunds födelsedag 1916

En anmärkningsvärd insats måste räknas den skrift på 316 sidor, en historisk skildring av ”Dannemora grufvor” som Johan Wahlund författade och färdigställde 1879. En fullständig genomgång av hela Dannemora gruvors historia och de ägarförhållanden som rådde i början på 1300 talet och till 1870 talet, vid bokens utgivning. Alla väsentliga köpekontrakt och ägardokument är återgivna som avskrifter ur gruvarkiven, riksarkiven, kommerskollegiearkiven, vetenskapsakademins arkiv etc. I boken utgiven i oktober 1879 finns dessutom en detaljrik beskrivning av ryssarnas härjning 1719 och dess påverkan på järnbruksrörelsen och återverkningar på Dannemora gruvor.

Karl Fredrik Ingemarsson

Moderna tiders kvinnor och män

Stora förändringar ägde rum i Östhammar kring förra sekelskiftet, när staden blev allt modernare. Förändringarna innebar bland annat nya typer av arbeten, som behövde göras av både kvinnor och män: Den reformerade skolan behövde lärare och det nya sjukhuset behövde läkare och sköterskor. Badanstalten behövde baderskor och många kvinnor fick jobb som servitriser på Societetshuset och på andra serveringar i staden. Bankerna blev fler och behövde personal och särskilt under turistsäsongen behövdes bagare, mejerister liksom buss- och droskchaufförer. Många affärer i staden ägdes och drevs av kvinnor ensamma eller tillsammans med män till exempel Sundbergs, Forslöws, Norstedts och Lindgrens. Post och telegraf behövde också anställa fler. Mekaniska fabriker som tillverkade cyklar, bilar och fordonskarosser och diverse annat fanns på G A Janssons Bilsta och hos fabrikör Mathias Karlsson. Båda fabrikörerna hade flera anställda.

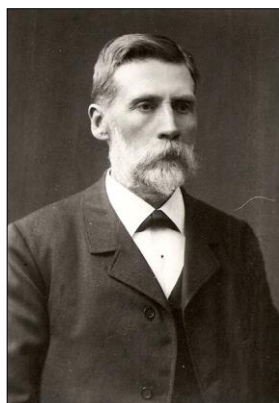
I yrkeskvinnornas historia är fotograferna ett intressant kapitel. De var många i Östhammar kring sekelskiftet. Den mest kända är Brita Skötsner som hade egen ateljé på Norra Tullportsgatan på 1870-talet. Hon gifte sig med P E Edhlund som bytte yrke från sadelmakare till fotograf. Tillsammans bildade de firma Skötsner-Edhlund som dokumenterade människor och miljöer i Östhammar med omnejd i mer än 40 år. Deras son Josef blev också fotograf och var verksam fram till början av 1980-talet.

Andra fotografer var Julia Blom, Signe Jacobsson, Beda Holmgren, Amanda Wallin och systrarna Emmy och Anna Sandelin. De hade egen fast eller mobil ateljé och arbetade ofta med andra saker parallellt. Julia Blom var exempelvis både fotograf och hattmodist. Signe Jacobsson var bankkassörska och flitig fotograf av skärgårdsmotiv.

När den allmänna rösträtten var helt genomförd 1921 kunde kvinnor väljas till politiska uppdrag. I Östhammar är man tidigt ute med att utse en kvinna. Bankkassörskan Signe Jacobsson blir ledamot i en kommitté som ska se över de geografiska gränserna för kyrka och kommun år 1922. Jacobsson och fru Anna-Brita Hofstedt och hon blir de första kvinnorna som väljs in i stadsfullmäktige 1936.

Ragnhild Sjögren

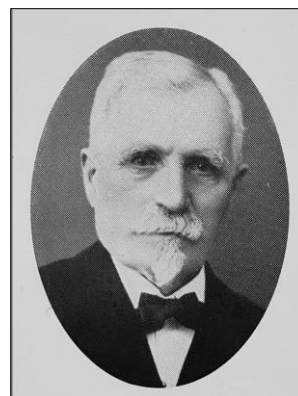
Några bemärkta profiler i Östhammar under 1800- och 1900-talet

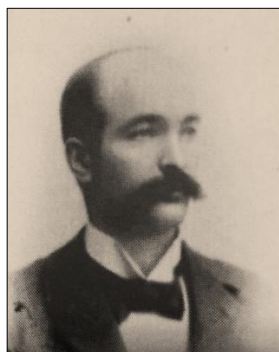
Mattias Lundqvist
1850–1925
Handlare, redare och rådman

Reinhold Sundberg
1855–1932
Handlare och rådman

G Logren
Ca 1860–1950
Repslagare, fabrikör

Sam Andersson
1863–1954
Redaktör Östhammars Tidning

Rickard Hagberg
1865–1935
Folkskollärare, riksdagsman,
organist

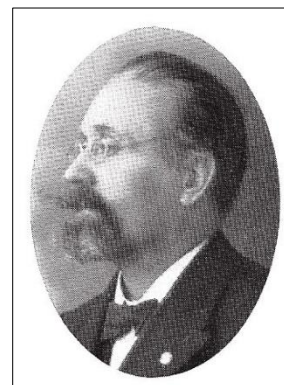
Signe Jacobsson
1869–1965
Bankkassörska, politiker och
amatörfotograf

Brita Skötsner-Edhlund
1870 talet- 1926
Fotograf

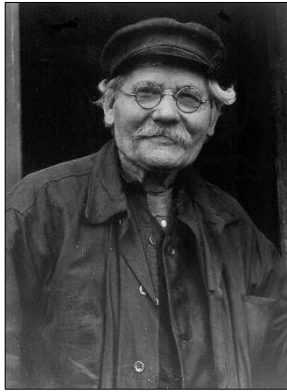

Tor Schram
1874–1944
Handlare, grundare av
Frösåkers Hembygdsförening

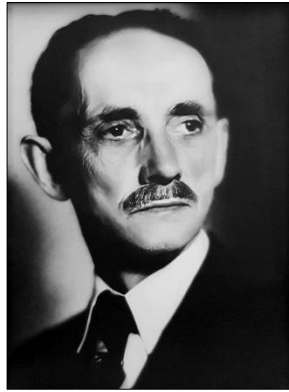

Karl Gustaf Blomgren
1875–1966
nykterhetskämpe, rikskänd
talare

Mattias Karlsson
1877–1960
Fabrikör och mekaniker

Rudolf Andersson
1883–1969
Urmakare, drivande i IOGT,
skapade Gammelhus

Josef Edhlund
1896–1982
Fotograf

Erik Sandstedt
1899–1964
Provinsiällkare

Fritjof Sjögren
1900–1976
Häradshövding, kommun och
landstingspolitiker

Ingrid Schram
1917–2008
Handlare, drivande i
Hembygdsföreningen från 1944
till vårt sekels början

Lars Molin
1942–1999
Författare, regissör, vägmästare
i Östhammar

Berit Matsson
1942-
Sjuksköterska i mer än 50 års
tid

Ingeborg Sevastik
1945-
Bibliotekarie, politiker,
nämndeman, flyktingpolitiskt
engagerad

Kungabesök i Östhammar

Oscar II

Oscar II i amiralsuniform

Foto: Wikipedia

iklädd amiralsuniform, steg i land under folkmassans hurrarop, en musikkår spelade, borgmästaren höll tal och två små flickor överräckte blommor. Därefter intogs förfriskningar i societetshuset, och borgmästaren höll tal en gång till. Konungen tömde därefter en skål för Östhammars förkovran och välgång. Efter en rundtur i staden skrev han sitt namn på en kopparplåt, som nu efter inramning är placerad i Rådhuset. Vid 4-tiden på eftermiddagen lämnade konungen med Drott Östhammar under kanonsalut och folkets jubel.

I augusti 1892 företog kung Oscar II en färd i det sommarfagra Roslagen ombord på sin ångjakt Drott. Han kom därunder att besöka Öregrund. Med hänsyn till den rivalitet som under sekler rått mellan Öregrund och Östhammar, en rivalitet som majestätet givetvis icke ville underblåsa, beslöt han diplomatiskt nog att även besöka Östhammar. Budet härom nådde Östhammar vid 7-tiden på aftonen och utlöste en febril aktivitet. Stadens styrande män samlades på Stadshotellet för att överlägga om ett värdigt mottagande, och en deputation utsågs för att hälsa kungen välkommen vid landstigningen. Societetshuset lövades, flaggstänger restes, Drottninggatan flaggdecorerades. Den påföljande dagen ingick med strålände sol s.k. kungsväder.

Vid 3-tiden anlände kungen under salut från de kanoner som uppställts på stranden. Konungen, dagen till ära

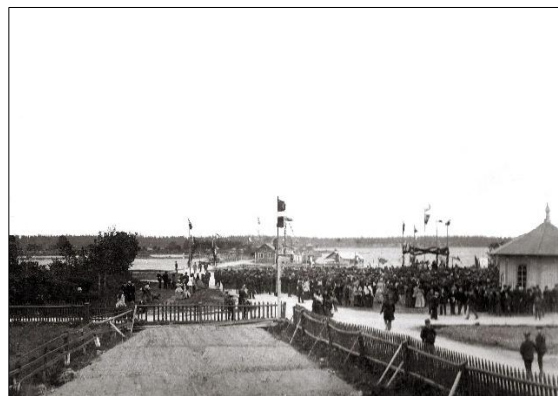

HMS Drott

Foto: Wikipedia

Folkets väntan på kung Oscar II och kung Oscar II på Sjötorget

Foto: Brita Skötsner

Carl XVI Gustaf

H.M. Konungens tal på Rådhusstorget i Östhammar, fredagen den 3 maj 2013

*Herr landshövding,
Kommunfullmäktiges ordförande,
Kommunstyrelsens ordförande,
Kära invånare i Östhammar och Uppsala län,*

Drottningen och jag är mycket glada att få besöka ert vackra län denna vårdag. Det har varit en givande dag med ett varierat program där vi har fått möjlighet att lära känna många skiftande delar i länet.

Varje år gör vi, i Kungafamiljen, många besök i olika delar av vårt land. Det varierar från officiella till rent privata visiter och många inbjudningar är inriktade på ett specifikt jubileum eller en särskild händelse.

I år är det 40 år sedan jag blev Sveriges Konung och statschef. Med anledning av det vill Drottningen och jag resa runt i hela landet och förhoppningsvis möta många av vårt lands invånare från söder till norr. Det är en unik möjlighet att under ett år få ta del av allt som händer runt om i alla län.

Vårt besök idag, i Uppsala län, har så här långt både imponerat och inspirerat oss på olika sätt. För 40 år sedan när jag besökte regionen, i samband med min Eriksgata, möttes jag av en slumrande landsbygd som var präglad av 70-talets stålkris. Idag har vi sett något annat i form av en fantastisk utveckling med framtidstro och stora möjligheter för länsinvånarna.

Förra året hade jag dessutom äran att inviga den återöppnade Dannemora-gruvan. Satsningen på gruvan innebär självklart många stora utmaningar. Men det skapar också hopp om framtiden och banar väg för utveckling av infrastrukturen här i området.

Idag har vi besökt en annan viktig satsning. Och det är Svensk Kärnbränslehanterings förvaring av kärnavfall. Med buss tog vi oss ner under jorden där avfallet slutförvaras idag. Vi visades runt och fick också information om planerna för den framtida slutförvaringen.

Energifrågorna berör alla människor och är avgörande för hela samhällets utveckling. Vår framtid och nästa generationer är beroende av att vi på ett ansvarsfullt sätt hanterar det avfall som vi lämnar efter oss.

Vi får ofta höra att man, i olika delar av världen, vänder sig till oss i Sverige för att få veta hur vi hanterar och förvarar kärnbränsle. Östhammars satsning inom detta område skapar dessutom nya möjligheter i form av fler arbetstillfällen, inflyttning av människor och utökad service till medborgarna som gynnar en hel region. På så sätt skapas också grund för framtida innovationer och företagsetableringar, det vill säga Östhammar står för tillväxt och utveckling.

Kungaparet på Rådhusorget

Foto: Tommy Sjölander

Men för att vara en attraktiv och konkurrenskraftig region, krävs mer än god ekonomi och företagsamhet. Det behövs också en natur- och livsmiljö där människor trivs och vill bo och verka. Östhammar och Roslagen har en mycket vacker natur med stora friluftsområden. Idag flög vi över det nya naturreservatet Gräsö östra skärgård. Det är Sveriges näst största marina reservat med unika naturmiljöer och stor artrikedom. Den stora investeringen som görs på reservatet visar på en vilja att värna miljön, samtidigt som det ökar attraktionskraften för kommunen och länet.

Ni har ett fantastiskt län på många sätt, det vet ni redan. Det är mycket lätt att förstå att många vill leva och bo här. Den expanderande företagsamheten inklusive ökad export, bra skolor och omvårdnad samt fin natur gör er bygd ovanligt attraktiv.

Med dessa ord vill Drottningen och jag, än en gång, tacka för en givande dag i Uppsala län. Det har varit en fantastisk dag och vi är mycket tacksamma att så många människor har kommit hit till Rådhusorget i Östhammar. Vi har fått uppleva en drivkraft och ett tydligt engagemang för länet. Det är glädjande att se alla goda initiativ och energi. Behåll den i det fortsatta arbetet. Det är tillsammans som ni utvecklar ert samhälle, nu och för framtiden.

Tack!

Tommy Sjölander

Signe Jacobsson och rösträtten

En majdag 1965 dör Östhammars äldsta, Signe Jacobsson, 96 år. För de flesta i staden har den raka och stiliga damen alltid funnits. Kanske mindes man henne från någon av alla de idellea föreningar där hon var engagerad, oftast som revisor. Hon hade ju varit bankkassörska vid Upplandsbanken, det visste man nog.

Och för alla östhammarsbor som gärna vistades vid stadens bryggor var det väl känt att den gamla damen livet igenom behållit intresset för båtar och segling. En och annan kunde ju berätta att Signe Jacobsson faktiskt varit en seglingspionjär. När den första kappseglingen ägde rum på Östhammarsfjärden 1889 visade sig att vid rodret på andrapristagarens båt satt en 20-årig Signe. Tre år senare seglade hon in på samma placering i sin ” Ariel”, med lillebror Torsten i besättningen. Det här var naturligtvis ett samtalsämne i den lilla staden, där segling ännu i stort var den sport som räknades. Och att en kvinna sopade banan med de flesta manliga medtävlare stack naturligtvis i ögonen i en tid när de fina segelsällskapen i huvudstaden inte ens tillät kvinnliga medlemmar.

Men Signe seglade obekymrat sin Ariel långt ut i havsbandet med helt kvinnlig besättning. Hon utbildade sig också till gymnastikdirektör på GCI, och 1897 kunde Östhammars Hafsbadanstalt annonsera att man hade gymnaster och massörer, manlig och kvinnlig. Den senare var Signe Jacobsson och ofta ledde hon gymnastikpass ute i badhusparken. Under några år kring sekelskiftet ska hon också ha arbetat med sådan friskvård i Nizza.

Men snart var hon hemma igen och i Östhammar startade hon kvinnliga gymnastikföreningen. Hon var under många år dess ordförande. Hennes far Anders Jacobsson hade varit handlare vid Drottninggatan och där bosatte hon sig. Hon blev kassörska i Upplandsbanken.

Men ett annat engagemang kom att prägla Signe Jacobssons liv. Rösträttsfrågan. När hon dör våren 1965 är dagens fråga sänkning av rösträttsåldern från 21 år till 20 år. För de unga då är själva rösträtten självklar. Få tänker nog på att Signe större delen av sitt långa liv inte haft rätt att rösta i riksdagsvalen! Att män och kvinnor ska ha lika rätt att rösta är i dag så självklart att unga i dag knappt förstår de våldsamma problem, eller de konstiga motargument, som hopade sig när Signe och hennes kvinnliga kamrater bestämde sig för att kräva den rätten.

Frågan var inte ny vid förra sekelskiftet. Inte heller män hade då allmän rösträtt. Men för männen hade frågan långsamt börjat röra sig framåt. För kvinnornas del rådde stiltje. Förslag hade väckts och röstats ned. Droppen blev när en konservativ ministär 1902 föreslog att män med så hög inkomst att de fick rösta kommunalt också skulle få rösträtt till riksdagen, och dessutom två röster för gifta män och för män över 40. Man antydde att kvinnor varken behövde eller önskade rösträtt. Det blev startskottet för den största kvinnosakliga rörelse som landet skådat. Här skulle bevisas att kvinnorna ville ha sin rösträtt och kunde organisera sig nog så bra som männen. Landsföreningen för kvinnans politiska rösträtt, LKPR, bildades.

Runt om i Sverige växte kvinnliga rösträttsföreningar upp, startade av lokala eldsjälar. En sådan själ brann klart i Östhammar. Signe Jacobsson samlade 1908 en förening med 29 kvinnliga medlemmar som arbetade med föredrag och namninsamling. Humor var ett viktigt

vapen. Man gjorde också spex. Man samlades och spelade ”Rösträttsspelet” med tärning. Intresset var stort, men det var också motståndet. Till ett möte 1913 hade man inbjudit den berömda resetalaren Augusta Tønning från Blekinge – känd för att till och med rida runt och hålla eldande tal. Men den här gången hade hon lämnat sin häst ”Rösträttskampen” hemma. Förnöjt konstaterade hon att den ”nitiska och älskvärda ordföranden, fröken Signe Jacobsson” ordnat allt med stor gästfrihet i den lilla idylliska staden, men också varnat för att intresset där för kvinnlig rösträtt var lågt. Glädjande nog kom ändå många, till och med några män. Några av männen visade dock sitt förakt för frågan genom att under mötet demonstrativt resa sig och gå. Även i Öregrund var intresset stort, men i Forsmarks och Harg bruk hade ingen ens vågat ställa upp med lokal.

För rösträttskämparna blev kampen lång. Männerna fick sin rösträtt 1909 men förslaget om kvinnlig rösträtt föll på gång av konservativa krafter i riksdagen. 1913 har Signe och hennes rösträttsvänner samlat in 351 454 namn från kvinnor som kräver rösträtt, men inte mycket händer. När motståndet äntligen började mjukna och det så slutligen 1919 blir ett samlat beslut i tvåkammarriksdagen om allmän kvinnlig rösträtt, hade många av rösträttskvinnorna kämpat nästan två decennier! Först i och med att också kvinnorna fick delta i riksdagsvalet 1921 kan man säga att Sverige blev en demokrati. När Signe för första gången får rösta är hon 52 år!

Men redan i kommunalvalet med dess begränsade rösträtter hade Sigrid Jacobsson deltagit och fått en plats i stadsfullmäktige, för frisinnade och nykterhetsvänligapartiet (liberalt). På det första sammanträdet 12 januari 1917 noteras att ” fröken Signe Jacobsson” är närvarande.

1919 får hon också en frisinnad kvinnlig kamrat i fullmäktige, fröken Lydia Lindgren. När demokratin slår igenom fortsätter Signe sin politiska bana i stadsfullmäktige. Hon sitter med i sociala nämnder som skolråd och pensionsnämnd, liksom i den kommitté som förhandlar med Frösåkers kommun om markfrågor 1922. Och 1930 väljs hon av stadsfullmäktige till dess v. ordförande.

Rösträttskampen har givit Signe och hennes kamrater stor vana vid sammanträdesteknik och föreningsliv. De kunskaperna ställer hon under resten av sitt liv i det ideella lokalsamhällets tjänst. Raden av föreningar som hon stött med råd och dåd är lång: gymnastikföreningen, Vita Bandet, Fredrika Bremerförbundet, Röda korset, Kyrkliga syföreningen, Föreläsningföreningen och många flera.

Sitt intresse för båtliv behöll hon genom åren och man har berättat om hur hon vid hög ålder hoppade omkring på klippor i skärgården. En gammal östhammarsbo som mindes henne väl utbrast: ” hon var en sjuvärdes kvinna, stark både psykiskt och fysiskt”. Ja, det måste hon ha varit, denna tålmodiga förkämpe för det demokratiska samhälle vi tar så för givet.

Stig Unge

Tidens gång i Östhammar

En stad värd namnet bör ha en egenhet, konstaterade en gästande UNT-journalist sommaren för femtio år sen och han hittade den. Han såg att den lilla stadens liv i mycket cirklade kring rådhusets torn. Hela staden ställde klockan efter tornuret och var tornklockan sex så stängde butikerna. Sen hjälpte det föga att man stod där och pekade på sitt dyra armbandsur. *”Visar rådhusklockan sex är hon det – i Östhammar – och det är inte mer med det”*. (Bo Johnsson, UNT 10 juni 1968).

Är det så än? För östhammarsbon har rådhusornet i århundraden varit ett viktigt inslag i stadsbilden. Det tog lång tid och mycket möda för ett utbränt Östhammar att resa sig ur askan efter rysshärjningen sommaren 1719. Det tog två decennier innan det lilla rådhuset, stans enda tvåvåningshus vid den tiden, stod på plats. Först på 1780-talet kunde man kröna återuppbyggnadsverket med ett torn på rådhuset och en gjuten tornklocka. Klockan är enligt inskriptionen donerad 1783 av ett antal rådmän som ville att dess slag skulle minna om Gustav III:s statskupp 1772, som gjorde slut på frihetstiden och monarken till nära nog enväldig statschef. Det var rådmännen här uppenbart nöjda med, men på åtskilliga ställen i svenska samhällen jäste missnöjet, vilket ledde till sammansvärjningar och så småningom till attentatet på kungen 1792.

Franska revolutionen à la Östhammar

Det tog en vecka för nyheten om kungens död att nå Östhammar, men även här kom motsättningarna upp till ytan. Guldsmeden Reinhold Liljeroth hörde inte till dem som tänkte tacksamma tankar om statskuppen 1772 när tornklockan ljöd. Nu hördes han offentligt utropa att det inte räckte med kungens död. Mer blod borde flyta. Nu borde rådmännen med hängas i galgar på stadens berg. Där borde också *”krontjuvar, tulltjuvar och mässingstjuvar”* dingla och det snart. Det skulle han och hans många anhängare i bygderna runt om se till. Hotet togs på allvar och guldsmeden arresterades. Rådhusrätten dömde honom till hudflängning med ris vid skampålen och förvisning från staden. Men han skickades först till Stockholm för straffets fastställande. Medan han satt där i Smedjegårdshäktet tog den politiska utvecklingen i Sverige en oväntad vändning. Mordutredningen hade varit effektiv, de direkta attentatsmännen greps, men spåren ledde vidare till en rad ledande personer i landet. Kungamördaren avrättades, men efter ingripande från högsta ort lades utredningen ner. Den eldfängde guldsmeden från Östhammar släpptes också ut, fick återvända till Östhammar och återupptog sitt arbete i guldsmedsverkstaden.

En strålande nyårsafton 1956

Nog har många märkliga händelser kretsat kring klockan i tornet. Men en av de mer udda måste ha varit nyårsafton 1956. Hela dagen hade det varit fest och spektakel. Ett stort karnevalståg drog genom de trånga gatorna. Varför all denna uppståndelse? Staden Östhammar skulle från 12-slaget slås samman med Frösåkers storkommun och bli landets till ytan näst största. Bara Kiruna kommun är vid den här tiden större. Kiruna ansågs då vara världens till ytan största kommun. Vilken världsplacering Östhammar kunde inta efter sammanslagningen är oklart. Men på en stor runsten som körs fram i karnevalståget

meddelades stolt: ”*Störst bland städer/Svealand skådat/ Östhammar öppnar/Vidaste famnen*”. Inte illa för en kommun som fram till 12-slaget var landets allra minsta!

UNT rapporterade på plats: ”*Först i festtåget red en stilig herre på en skimmel, sen kom trygga och taktfast marscherande hemvärnsmän. Där var den sotiga smeden och den trogne kolmileväktaren, där var skeppet Alida av Öregrund och där var ett ännu äldre fartyg, vikingarnas Snarfagre, med buktande röd-vitt segel, där var havsjungfrun (Viviann Lundmark) som var mycket söt*”. Ja, det måste hon ha varit för DN förtydligar: ”*Roslagens fagraste ros prydde i sjöjungfrutrikåer en strömmingsbåt och vållade kravaller på de trånga gatorna*”.

Och där var fyrvaktaren vid sitt torn från havsbandet, där var gamla borgarbrandkåren och de nya blänkande röda brandbilarna. Kvinnor i hembygdsdräkter satt på en vagn och bråkade lin. En festvagn berättade om hantverk och småindustri. Scouter och vargungar flankerade tåget, facklorna flammade och alla gapade och förundrade sig storligen. Se, det var ett riktigt sagotåg.

Kommunalt bröllop

I festtåget färdades också ”*Britt Olsson och Bengt Enwall som agerade ett stiligt brudpar*.” (UNT 2 januari 1957) Kanske blev de symbolen för det kommunala bröllop som firades, där Östhammars och Frösåkers vapen i stort format rullade genom gatorna.

Särskilt inbjudna firade med kommunledningarna på Stadshotellet med ”*canapés à la Frösåker, Coq de bruyère à la Grand Ville*”, kan det verkligen ha varit tjäder? Och sist ”*Glace à l’Östhammar*”. (UNT 2 januari 1957). Kommunalt anställda bjöds på kaffe med dopp på Kvarngården (Gammelhus). Allmänheten hade fri dans på Storbrunn och i nya gymnastikhuset vid varmbadhuset. Det var dans till musik av Ove Lidboms och Lill-Bengths kvintetter. Lottorna serverade varm buljong. Konditorier och kaféer höll öppet.

Östhammar – före sin tid

Mot midnatt började man samlas runt torget. Kommunstyrelsen ordförande Alfred Viving, tillika redaktör för Östhammars Tidning, höll sitt nyårstal. Stockholms landshövding Gunnar Danielsson höll sitt, som avslutades med ett leve för den nya storstaden. Men... när talet var över var det enligt Norrtelje Tidning fortfarande fyra oändliga minuter kvar. Så stod alla där tysta och väntade med ögon klistrade på tornklockans minutvisare, som olidligt långsamt rörde sig uppåt mot 12.

Men just när pausen kändes som mest pinsam öppnades en liten lucka i tornet, och plötsligt tog minutvisaren ett litet skutt fram till midnatt. Det var urets väktare, urmakarmästare Bengt Rudolfsson, som med en lång käpp rådigt räddade situationen och petade Östhammars nya stora kommun rätt in i framtiden.

Rådhusklockan slog. Uppe på vattentornsberget dundrade fyrverkeriet igång. Det kunde ha blivit en snygg slogan: *Östhammar – kommunen före sin tid!*

Stig Unge